

Қадимги Греция тарихида кўплаб афсонавий шахслар, файласуфлар, жангчилар ва сиёсатчилар из қолдирган. Аммо улар орасида Герострат исмли бир кишининг хатти-ҳаракати ўзининг мантиксизлиги ва факатгина бузгунчиликка қаратилган мақсади билан ажралиб туради. Милoddан аввалги IV асрда яшаган Герострат ҳеч қандай илмий кашфиёт, бадиий асар ёки қаҳрамонлик билан эмас, балки дунёнинг етти мўъжизасидан бири бўлган Артемида ибодатхонасини ёкиб юбориш орқали машҳурликка эришган. Унинг бу ҳаракати ортида қандай мотивлар ётган эди ва у жамиятда қандай акс-садо берди?

Эфесдаги Артемида ибодатхонаси: тарихий контекст

Геростратнинг жиноятини тушуниш учун, аввало, унинг содир этилган жойи – Эфесдаги Артемида ибодатхонасининг аҳамиятини англаш лозим. Кичик Осиёнинг гарбий қирғоғида жойлашган Эфес қадимда муҳим савдо ва маданий марказ бўлган. Артемида ибодатхонаси эса нафақат диний маскан, балки санъат ва меъморчиликнинг гўзал намунаси ҳисобланарди. У нафис услуби, улкан ўлчамлари ва безаклари билан машҳур бўлиб, бутун қадимги дунёдан зиёратчиларни ўзига жалб қилган. Ибодатхона Эфес шаҳрининг иқтисодий ва маънавий маркази бўлиб, унинг қурилиши ва безатилишига катта маблағлар сарфланган. Бундай муқаддас ва улугвор бинога зарар етказиш оғир жиноят ҳисобланар эди.

Геростратнинг жинояти ва мотивлари

Милoddан аввалги 356 йилда (айрим манбаларга кўра, Буюк Александр таваллуд топган кун) Герострат Артемида ибодатхонасини атайлаб ёкиб юборади. Бу ҳаракатнинг асл сабаби тарихчилар томонидан узок вақт муҳокама қилинган. Қадимги тарихчилар, жумладан Страбон (Strabo) ва Плутарх (Plutarch), Геростратнинг ягона мақсади – қандай

бўлмасин тарихда номини колдириш эканини таъкидлашган. У ҳеч қандай сиёсий, диний ёки шахсий адоват туфайли эмас, балки факатгина шон-шухратга бўлган васваса туфайли бу жиноятни содир этган. Унинг нияти эзгу ишлар билан эмас, балки вайронкорлик орқали танилган, "ёмон шухрат" (*damnatio memoriae*) қозонган бўлса-да, исмини абадийлаштириш эди.

Эфесликлар Геростратнинг бу ишидан каттик газабланишган. Улар бундай жинояткорнинг номи тарихдан ўчирилиши керак деб қарор қилишган. Шу мақсадда, улар Геростратнинг номини тилга олишни тақиқловчи қонун қабул қилишган. Бу қонун "*damnatio memoriae*" – яъни, "хотирани лаънатлаш" ёки "хотирани ўчириш" тамойилининг қадимги даврдаги ёрқин намуналаридан бири эди. Бунда шахснинг барча эслатмалари, ёзувлари ва номи йўқ қилинар, унинг мавжудлигини бутунлай унутишга ҳаракат қилинади.

"Герострат шухрати" атамасининг пайдо бўлиши

Бирок, эфесликларнинг бу уринишлари зое қетди. Қадимги тарихчилар, масалан, Феопомп (*Theopompus*), бу воқеани ўз асарларида ёритиб, Геростратнинг номини тилга олишган. Натижада, Геростратнинг исми унутилиш ўрнига, айнан салбий коннотацияга эга бўлган машхурликнинг рамзига айланди. Бугунги кунда "Герострат шухрати" (ёки "Геростратча шон-шухрат") атамаси кенг қўлланилади ва ўзини машхур қилиш мақсадида вайронкорлик, жиноят ёки бошқа ёмон ишлар қилиш орқали эришилган шухратни англатади. Бу атама, шахснинг исми ёки ҳаракати ёмон маънода, аммо жуда кенг тарқалганини таъкидлаш учун ишлатилади.

Геростратнинг тарихи бизга бир нечта муҳим сабоқларни беради. Биринчидан, инсоннинг шон-шухратга бўлган иштиёқи нақадар қучли бўлиши мумкинлигини кўрсатади, ҳатто бу иштиёқ салбий оқибатларга олиб келса ҳам. Иккинчидан, жамиятнинг жиноятчини унутишга бўлган уринишлари ҳар доим ҳам муваффақиятли бўлмаслиги мумкинлигини исботлайди, айниқса тарихчилар бу воқеаларни ёзиб қолдирса.

Геростратнинг хатти-ҳаракати ўзидан кейинги авлодларга мантисиз вайронкорлик ва шухрат васвасасининг оқибатлари ҳақида эслатма бўлиб хизмат қилмоқда. Унинг номи нафакат тарихий ёзувларда, балки тилимизда ҳам "ёмон шухрат"нинг абадий рамзи сифатида қолган.

Геростратнинг ҳаракатини бутпарастликка қарши қураш сифатида баҳолаш мумкинми? Тарихий манбалар ва қадимги дунёнинг диний контекстини инобатга олганда, Геростратнинг Артемида ибодатхонасини ёқишини "бутга сизинишга қарши ширкхонани ёқиш" деб талқин қилиш нотўғри. Бунинг бир неча сабаблари бор:

1. Мотив ва мақсад: Қадимги тарихчиларнинг бир овоздан ёзиб қолдиришича, Геростратнинг ягона мақсади — машхурликка эришиш бўлган. У ҳеч қандай диний эътиқод, фалсафий қараш ёки бутпарастликка қарши қураш ғояси билан ибодатхонани ёқмаган. Унинг ҳаракати ортида диний ислохот ёки яққахудолик ғоялари эмас, балки шахсий шон-шухрат васвасаси турган. Агар у диний мотивга эга бўлганида, тарихчилар буни албатта қайд этишган бўларди.

2. Диний контекст: Герострат яшаган даврда қадимги Грецияда политеизм (кўпхудолик) кенг тарқалган эди. Артемида ибодатхонаси маҳаллий аҳоли учун муқаддас қадамжо, диний эътиқод ва маданиятнинг муҳим қисми бўлган. Бу ибодатхонани вайрон қилиш диний исён ёки ислохот эмас, балки аҳолининг чуқур ҳурмат қилган қадриятига қарши қилинган ҳурматсизлик ва жиноят деб қабул қилинган. Қадимги Грецияда бутпарастлик тушунчаси ҳозирги Ислом ёки Яҳудийлик каби яққахудолик динларидаги

"ширк" тушунчасидан фаркли бўлган. Улар ўз худоларига сигинишни ширк деб хисоблашмаган.

3. Ижтимоий муносабат: Эфес шаҳри аҳолиси Геростратни кахрамон ёки диний ислохотчи сифатида эмас, балки жинойтчи, вайронкор ва исмсиз қолишга лойик бўлган шахс сифатида қўрган. Унинг номини эслашни таққловчи қонун (*damnatio memoriae*) ҳам бунинг яққол далилидир. Агар унинг ҳаракатида диний ёки ахлокий бирор эзгу мақсад бўлганида, җамиятнинг унга муносабати бутунлай бошқача бўларди.

Хулоса қилиб айтганда, Геростратнинг ибодатхонаини ёқишини диний эътиқод ёки "ширкка қарши қураш" билан боғлаш тарихий фактларга зиддир. Унинг ҳаракати факатгина шахсий шон-шухратга бўлган мантиқсиз истак натижаси бўлган ва шу сабабли "Герострат шухрати" салбий маънога эга бўлган атамага айланган.

Абу Муслим